

Teritoriálna a štátová stabilita štátov v procese historicko – geografického vývoja stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy.

Daniel Gurňák

Abstract

Territorial and constitutional law stability of states in process of historico – geographical development in east-central and south-east Europe.

The presented paper is aimed at phenomenon of territorial and constitutional law changes in claimed territory during period 1001-2000 and position of Slovakia in constitutional law development. The paper constrains the reassessment of geopolitical position of Slovakia in setting of east-central and south-east Europe.

Úvod

Predmetom nášho záujmu sa stal priestor, ktorý sme nazvali stredovýchodná a juhovýchodná Európa. Zvolili sme ho jednak preto, že v jeho centre leží Slovensko, ale aj preto, lebo tento región má mimoriadne pestrý a rôznorodý vývoj plný rôznych zvrátov, takže predstavuje „ideálny terén“ na aplikáciu metód, ktorých cieľom je zmapovanie štátoprávnej a teritoriálnej stability krajín. Naším cieľom je overenie a zároveň konfrontovanie zaužívaných kliše o geopolitickom postavení stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy a Slovenska s výsledkami, ktoré sme získali pomocou historicko-geografických metód výskumu, ktorých výsledkom je viacero originálnych máp, ktoré považujeme za samotné ťažisko nášho výskumu.

Vymedzenie sledovaného územia

Sledované územie sme pomenovali ako stredovýchodná a juhovýchodná Európa. Vymedzili sme ho ako „priestor medzi veľmocami“ Ruskom a Nemeckom. Pretože tento priestor netvorí jednotný prírodný celok, vyznačuje sa veľkou diferenciáciou. Jedná sa približne o územie vymedzené štyrmi moriami (Baltským, Jadranským, Egejským a Čiernym). Tento priestor sa vyznačuje veľkou rôznorodosťou prírodnej krajiny. V rámci stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy môžeme vyčleniť tri rozsiahle prírodno-geografické celky (KREJČÍ 2000):

severná zóna – oblasť Stredoeurópskej nížiny medzi Baltským morom na severe a Českým masívom a Karpatami na juhu.

vnútorná zóna – jedná sa o Karpatsko-alpsko-hercýnsku oblasť. Na severe je táto zóna ohraničená Stredoeurópskou nížinou. Južnú hranicu tejto zóny tvorí trojica riek – Kupa, Sáva a Dunaj.

južná zóna – oblasť Balkánskeho polostrova až po Egejskú ostrovnú oblasť.

Postup získavania základného súboru dát

Základnou prácou pri našom výskume bolo čo najpodrobnejšie zmapovanie územného vývoja štátov na sledovanom území v časovom období od roku 1001 až do roku 2000

(vrátane). Podstata práce spočívala v zmapovaní priebehu hraníc štátov, či ich autonómnych celkov za celé sledované obdobie. Tieto hraničné línie nám sledované územie rozdelili na základné teritoriálne kvázi homogénne jednotky územného vývoja štátov s rovnakým historicko-geografickým resp. historicko-politickým vývojom. Na nami zvolenom mapovom výreze sme tak vyčlenili až 2488 takýchto jednotiek. Pri každej z týchto jednotiek sme zisťovali jej príslušnosť k jednotlivým štátom, samozrejme s jej presnou lokalizáciou v čase.

Mapa počtu štátových zmien a zmien štátnej príslušnosti regiónov

V našej práci sme sa zamerali na jednu z možností interpretácie dát získaných sledovaním územného a štátového vývoja štátov. Táto interpretácia je zameraná na sledovanie počtu štátových zmien, resp. zmien štátnej príslušnosti v rámci základných teritoriálnych jednotiek územného vývoja štátov. Pod pojmom štátové zmeny rozumieme zmeny podielu štátneho útvaru na vykonávaní suverenity na danom území, t. j. napr. zmena postavenia autonómneho útvaru v rámci štátu, prípadne vymanenie sa závislého územia z vplyvu inej mocnosti atď. Medzi tieto zmeny teda nerátame zmeny režimu (samozrejme pokiaľ nemali vplyv na postavenie autonómnych a závislých útvarov), ale zasa rátame medzi ne napr. začatie, či ukončenie určitých foriem okupačných režimov narúšajúcich existujúce štátne štruktúry (najmä počas 1. a 2. svetovej vojny, či krátko po nich). Pojem zmena štátnej príslušnosti regiónu netreba bližšie špecifikovať, ide o ovládnutie tohto územia inou mocnosťou. Vzhľadom na to, že praktické rozlišovanie týchto dvoch procesov by spôsobovalo isté komplikácie, rozhodli sme sa ich vzájomne nerozlišovať. Zaznačili sme preto každú zmenu v podieloch jednotlivých subjektov na vykonávaní suverenity nad daným územím. Najvhodnejším vyjadrením takto získaných dát je kartografické vyjadrenie chorochromatickou metódou. Základom našej práce bolo zhotovenie série takýchto máp, mapujúcich obdobie rokov 1001 až 2000. Tieto mapy samozrejme ani zďaleka nevysvetľujú zložité komplexy historicko – geografických a najmä geopolitických problémov. Interpretácia týchto máp nie je možná bez náležitého preniknutia do znalostí historicko – politického vývoja sledovaného regiónu.

Analýza teritoriálnej a štátovej stability štátov v procese historicko – geografického vývoja stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy

Výpovedná hodnota máp teritoriálnej a štátovej stability štátov nie je a ani nemôže celkom jednoznačná, a preto sme prišli k interpretácii získaných dát formou zjednodušených schém teritoriálnej a štátovej nestability. Vytvorili sme 7 schém, ktoré znázorňujú, podľa nášho názoru, základné vývojové etapy v procese zmien teritoriálnej a štátovej stability krajín stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy.

Celkový počet štátových a teritoriálnych zmien na sledovanom území sme zachytili na mape (mapa č. 1). Opäť musíme zdôrazniť, že interpretácia tejto mapy nie je možná bez hlbších znalostí historicko-geografického vývoja daného regiónu. Súvislosti medzi mierou štátovej a teritoriálnej stability a reálnym geopolitickým postavením daného regiónu totiž vôbec nemusia byť a ani nie sú priamočiare.

Na základe uvedených skutočností sa môže zdať, že mapa štátovej a teritoriálnej stability je vlastne nezmyslom, no nie je tomu tak. Vzhľadom na to, že je zostavená na

základe sledovania určitého reálne existujúceho javu, a tým nesporne zmeny štátnych území, či zmeny ich štátoprávneho postavenia sú, musí mať i zmapovanie priestorového rozmiestnenia tohto javu určitú výpovednú hodnotu.

Ako vidno, najvýraznejším zmapovaným prvkom na mape č. 1 je výrazný pás extrémne zvýšenej miery nestability zaberajúci historické regióny Lužice, Sliezska, Moravy, dnešného Slovenska, ukrajinského Zakarpattia, maďarského Bihoru a rumunského Sedmohradska. Pozoruhodná je vysoká miera korelácie tohto pásu s rozhraním vyššie opísaných prírodno-geografických zón sledovaného regiónu. Ďalším spoločným znakom týchto území je prevažne okrajová poloha týchto regiónov v rámci veľkých historických štátnych útvarov. Výrazným spoločným prvkom je i pôvodná etnická, ale aj kultúrna pestrosť týchto území, ktorá sa nešťastným spôsobom premietla v ich modernom vývoji vo forme viacerých, najmä teritoriálnych a štátoprávnych konfliktov, ktoré mali často nacionalistické pozadie.

Nie je našim cieľom detailne rozoberať príčiny, prečo dané konkrétne regióny majú takú, či onakú mieru štátoprávnej stability, či nestability. Aby sme zjednodušili celkový pohľad na danú problematiku, zostavili sme podobne ako pri čiastkových analýzach vývojových etáp celkovú generalizovanú mapu zón nestability (mapa č. 2). Túto mapu sme skonštruovali jednoduchou superpozíciou aplikovanou na vymedzené zóny nestability v mapových schémach. Výsledkom je rozdelenie sledovaného územia podľa bližšie nekvantifikovanej miery nestability ktorá sa môže pohybovať v rozmedzí 0 – VIII. (stupeň udáva vlastne v kolíkoch zo 7 sledovaných etáp dané územie bolo zónou zvýšenej nestability, pričom prípadná príslušnosť k územiu s výrazne zvýšenou nestabilitou v 7. etape sa hodnotí až dvoma stupňami). Získaná mapa do značnej miery korešponduje s mapou č. 1, no vykazuje i isté odlišnosti (najvýraznejšou je zvýraznenie nestability západného Balkánu).

Stručná analýza štátoprávnej a teritoriálnej stability Slovenska

Na záver našej práce obrátíme svoju pozornosť na postavenie územia Slovenska v štátotvornom procese stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy a na skutočnosť, ako sa toto postavenie odzrkadlilo v jeho štátoprávnej a teritoriálnej stabilite.

Naším azda najprekvapivejším zistením je nesporne skutočnosť, že územie Slovenska vykazuje z celého sledovaného územia jednu z najvyšších mier štátoprávnej a teritoriálnej nestability. Miera tejto nestability za celé sledované obdobie je porovnateľná i s oblasťami západného Balkánu.

Kľúčovú úlohu pre postavenie Slovenska v mocenských sférach za sledované obdobie posledného milénia zrejme zohrala jeho poloha na rozhraní severnej a vnútornej zóny stredovýchodnej Európy. Už pohľad na samotný geografický charakter územia Slovenska naznačuje, že tu chýba dostatočne rozsiahly priestor, kde by sa mohlo koncentrovať osídlenie a poľnohospodárstvo v takej miere, aby sa tu mohlo sformovať štátotvorné mocenské jadro, ku ktorému by gravitovali periférie. Dospeli sme k poznatku, že určujúcim faktorom štátoprávneho postavenia Slovenska boli vonkajšie mocenské faktory. Pokúsili sme sa preto zhrnúť mocenské vplyvy pôsobiace na územie Slovenska za posledných 1000 rokov resp. polohu Slovenska v mocenských sférach 8 vybraných mocností, ktoré najvýraznejšie ovplyvnili jeho vývoj. Výsledkom je pozoruhodné zistenie, že takmer vo všetkých prípadoch má v týchto mocenských sférach územie Slovenska

okrajovú polohu. Domnievame sa, že táto okrajová „mocenská“ poloha Slovenska je dôsledkom jeho polohy medzi dvoma geopolitickými osami Európy. Podľa záverov O. Krejčího z toho vyplýva pre Slovensko skutočnosť, že „jeho územie je životne dôležité iba pre Slovákov“ (O. KREJČÍ 2000), pretože žiadna významná mocnosť tu nemá svoje životné záujmy. Tomuto záveru by nasvedčovala (snáď s výnimkou historického Uhorska) i nami zistená poloha Slovenska na okrajoch mocenských sfér. Neznamená to však, že by sa mocnosti o územie Slovenska nezaujímali, ale len to, že jeho existencia, resp. štátoprávne postavenie jeho územia nepatrí k ich životne dôležitým záujmom. Na druhú stranu však poloha Slovenska spôsobila, že sa ho zväčša dotýkali mocenské procesy, prebiehajúce na oboch geopolitických osiach, hoci bezprostrednejšie dôsledky mali procesy na vedľajšej južnej geopolitickej osi.

Záver

Ako sme už spomenuli v úvode, naším cieľom bolo overiť a konfrontovať zaužívané tvrdenia, jednak o geopolitickom postavení Slovenska v stredoeurópskom kontexte, ale aj o postavení stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy ako celku, s výsledkami, ktoré sme získali pomocou historicko-geografických metód výskumu.

Pokiaľ ide o postavenie celého skúmaného regiónu, viac – menej naše výsledky potvrdili, že táto časť Európy je po stránke teritoriálnej i štátoprávnej značne nestabilná. Ako sme zistili, rozhodujúcu úlohu v jej vývoji zohrávali mocnosti v jej bezprostrednom susedstve, hoci ani vplyv niektorých „domácich“ mocností nebol zanedbateľný.

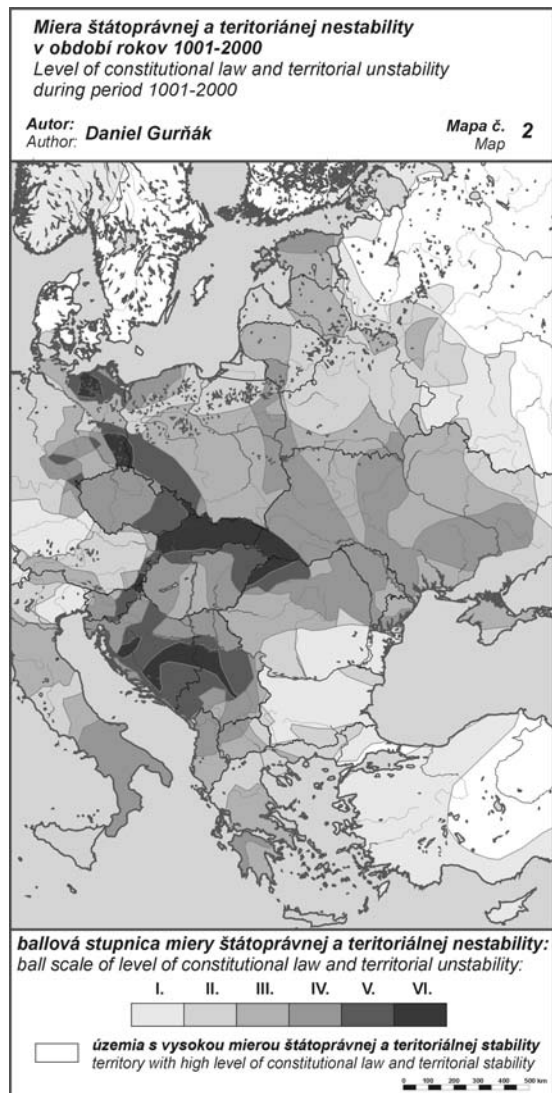
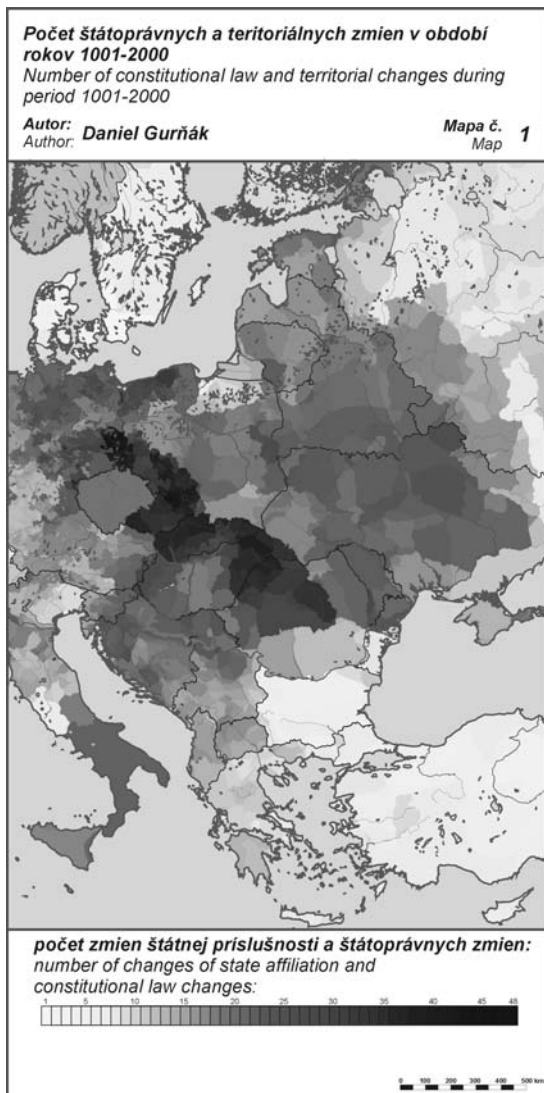
Územie Slovenska sa nám javí zo štátoprávneho hľadiska ako jedno z najnestabilnejších v celom skúmanom regióne. Ak tento poznatok dáme do súvislosti s niektorými trizvymi geopolitickými hodnoteniami postavenia Slovenska, dostaneme síce nie veľmi lichotivý, ale predsa len asi skutočnosti bližší obraz. Ak chceme reálne hodnotiť geopolitický potenciál Slovenska, ktorého súčasťou je i hodnotenie jeho štátoprávnej a teritoriálnej stability, musíme sa jednoducho zbaviť vlastného preceňovania polohy Slovenska, ktorá sa zvyčajne hodnotí ako strategická a územie Slovenska ako životne dôležité pre záujmy mocností. Skutočnosť je zrejme odlišná, Slovensko síce skutočne leží a ležalo na okrajoch záujmových sfér viacerých mocností, no až na výnimky sem nesmerovali hlavné a životne dôležité záujmy týchto mocností, z čoho vyplýva, že geopolitické postavenie Slovenska je vďaka jeho polohe veľmi labilné a veľmi citlivé na zmeny aktuálnej mocenskej situácie.

Literatúra:

Gurňák, D. (1999): Niektoré teoreticko-metodologické problémy historicko-geografického výskumu územného vývoja štátov, In: Minár, J. – Trizna, M. ed. (1999): Teoreticko-metodologické problémy geografie, príbuzných disciplín a ich aplikácie, UK Bratislava, s. 173 – 179

Honzák, F., Pečenka, M., Vlčková, J. (1995): Evropa v proměnách staletí, Libri, Praha

Krejčí, O. (2000): Geopolitika středoevropského prostoru, Ekopress, Praha

RNDr. Daniel Gurňák,
 Katedra regionálnej geografie, Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina, 842 15
 Bratislava, Slovenská Republika
 tel.: 00421 2 60296622, e-mail: gurnak@fns.uniba.sk

Citácia článku:

Gurňák, D. (2001): **Teritoriálna a štátprávná stabilita štátov v procese historicko-geografického vývoja stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy**, In: Novák, S. ed. (2001): Geografické aspekty stredoevropského priestoru, Masarykova univerzita v Brně, Brno, s. 38 – 42, ISBN 80-210-2664-2